

MĂNĂSTIREA HLINCEA

MIRCEA ILIESCU

Fig. 1. Planul bisericii mănăstirii Hlincea și secțiune est-vest.

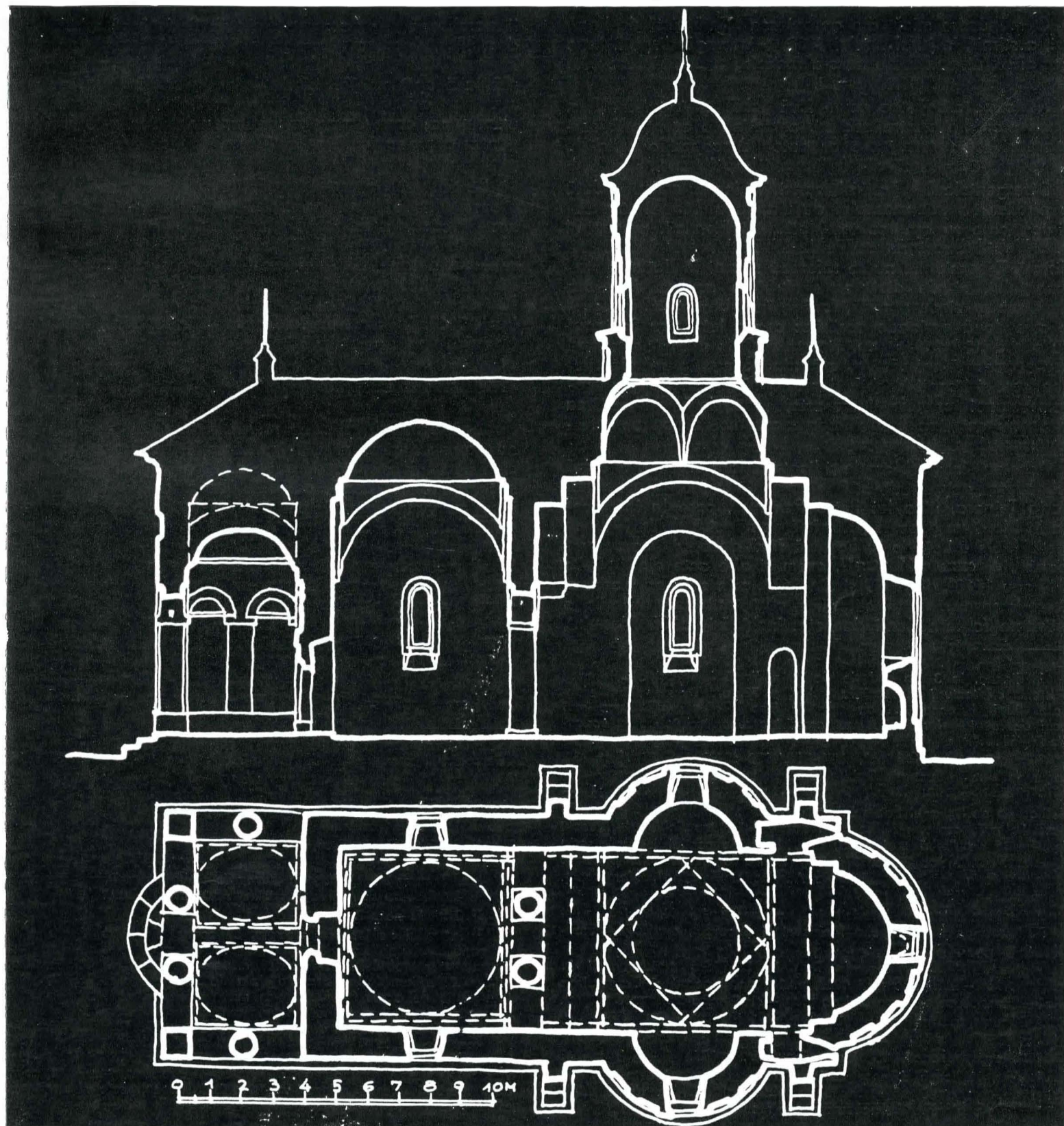

Fig. 2. Vedere generală asupra mănăstirii Hlincea.

Fig. 3. Turla bisericii mănăstirii Hlincea, vedere spre sud-est

O mănăstire mică, din apropierea „Cetățuiei” de lângă Iași, a stîrnit, în jurul anului 1930, o întreagă dispută între specialiști, dispută care nu s-a încheiat atunci și care este aproape complet uitată astăzi.

Hlincea¹, mănăstire acum fără „chilii și trapezării”², a rămas pierdută printre dealuri, așteptînd o eventuală cercetare și restaurare, care ar putea descoperi o serie de noi verigi de legătură ale arhitecturii moldovene.

Divergențele de păreri ale specialiștilor au apărut o dată cu publicarea documentului de ctitorie al Mariei Tzigara-Minio³, care se opunea total pisaniei bisericii, provenind de la Vasile Lupu, cel care ridicase „din temelie”⁴ întregul edificiu. Disensiunile nu se refereau numai la datarea monumentului, ci de aici, erau răsfrînte asupra detaliilor arhitectonice și de pictură, forțînd încadrarea în una dintre cele două perioade posibile: cea a lui Petru Șchiopul sau cea a lui Vasile Lupu. Singur G. Balș a intuit adevărul despre această mănăstire, alăturînd-o ca tip mănăstirilor Aroneanu și Ițcanii Vechi⁵, dar fără să insiste asupra problemei unei cronologii corecte, consideră mănăstirea Aroneanu ca fiind primul monument moldovean cu influențe muntenești în construcție.

Acestea sînt problemele ridicate și larg comentate după publicarea actului din 18 decembrie 1616 al doamnei Maria Tzigara, fiica lui Petru Șchiopul, care la întoarcerea în Moldova găsește „Mănăstirea noastră de la Hlincea pustie”⁶. De altfel, de la această fiică de domn, care semnează „іо реллѣ Маріи”⁷, avem și alte acte din 14 iulie 1617 sau 1618⁸, din 1619 și din 1621, prin care ea încearcă să redreseze situația ctitorilor părintești sau proprii; o activitate febrilă, danii de sate, închinări la Sf. Mormînt,

ii marchează reîntoarcerea din exil. O dată cu schimbarea domniilor, doamna Maria se grăbește să întărească privilegiile și închinările ctitorilor familiale, așa cum se întîmplă la 5 aprilie 1621, cînd Alexandru vodă Iliăș⁹, cu voia acesteia, adeverește închinarea mănăstirii Galata. Este ultimul act care-i menționează numele, dar este suficient pentru a putea înțelege activitatea pe care o desfășurase pînă atunci.

Pe de altă parte, însă, pisania bisericii, scrisă în limba greacă, dar tradusă aproape la fel de toți specialiștii¹⁰, susține că: „s-a ridicat din temelie dumnezeiasca și preavenerata această biserică a sfințului și slăvitului mare mucenic Gheorghe... cu ajutorul bănesc și cu cheltuiala... lo Vasile Voievod, apoi s-au zugrăvit de către... fiu al său domnul lo Ștefan Voievod... în anul de la facerea lumii 7169, iar anul de la iconomia intrupării 1660, indictionul 13, luna noiembrie 20”.

Incinta mănăstirii Hlincea, de plan rectangular cu turnuri la nord și la vest (primul folosit drept clopotniță are și o hersă¹¹), nu are aproape nici un indiciu caracteristic secolului al XVI-lea¹², care să poată facilita o asemenea încadrare, cu toate că la exteriorul laturii de vest a zidului de incintă apar cîteva contraforturi groase și scunde. Documentul din 20 noiembrie 7171 (1662) al lui Eustratie Dabija¹³ recunoaște că „... mănăstirea ce se chiamă Hlincea... care dintr-un început a fost zidită de Zota vistiernic... au rămas pustie cîtăva vreme, ... Vasile Voievod văzînd căderea acestei sfinte mănăstiri a început a drege... și a făcut turn și chilii și trapezării... și tot ce a trebuit împrejur mănăstirii”, deci incinta în starea în care se află aparține meșterilor lui Vasile Lupu. Documentul atestă și „căderea” mănăstirii pînă la acea dată¹⁴, ceea ce ar

¹ Hlincea, la 3 km sud de Cetățuia, lângă Iași. Grigore Ionescu în *Istoria arhitecturii în România*, vol. I, p. 72, arată că săpături efectuate, lângă Hlincea „... au scos la iveală, alături de urme mai vechi de locuire și resturile unei așezări omenești databile în veacurile XI–XII...”.

² În „Cercetări istorice”, VIII–IX (1932–1933), p. 55, doc. 34. Document dat de Eustratie Dabija la 20 noiembrie 1662.

³ După moartea soțului său, Zota Tzigara, doamna Maria se căsătorește cu italianul Paolo Minio, al cărui nume îl poartă la întoarcerea în țară, conform N. Iorga, *Neamul lui Petru Șchiopul și vechi documente de limbă mai nouă*, în „Memoriile secției istorie”, seria III, tom. XVIII, mem. 14, p. 376–377 și în *Întoarcerea unei pribege: doamna Maria Minio*, în „Analele Academiei Române”, Mem. secț. ist., s. III, tom. XII, mem. 15.

⁴ Conform pisaniei bisericii în traducerea lui N. Grigoraș și Pr. D. Marian din „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, anul XLI, numărul 8, ian-feb. 1965, p. 87.

⁵ Împreună cu acestea, G. Balș în *Bisericile moldovenești în veacurile XVII–XVIII*, București 1933, p. 19, menționează și Dragomirna Mică – biserică ce are un altfel de plan – și biserica Sf. Ioan din Siret.

⁶ *Documente privind istoria României, A. Moldova*, sec. XVI, t. IV, p. 72–73, numărul 102.

⁷ N. Iorga, *Neamul lui Petru Șchiopul...*, p. 376.

⁸ *Idem*. N. Iorga demonstrează că acest document este o copie mai târzie, executată spre sfîrșitul secolului al XVII-lea după originalul care s-a pierdut. De aceea nu este menționat anul.

⁹ Documentul de la Alexandru Vodă Iliăș din 5 aprilie 1621 în „Cercetări istorice”, VIII–IX (1932–1933), numărul 3, p. 31, doc. nr. 21.

¹⁰ G. Balș, N. Iorga, în lucrările citate și Alex. Lapedatu în „B.C.M.I.”, 1908, p. 87. Alegem traducerea lui N. Grigoraș ca fiind cea mai recentă (vezi nota 4).

¹¹ Conform Gr. Ionescu, *op. cit.*, p. 55.

¹² G. Balș, *Bisericile și mănăstirile moldovenești din veacul al XVI-lea*, București 1928, p. 192: „turnurile clopotnițe, alipite de biserică sau izolate, ... nu se mai regăsesc în veacul al XVI-lea...”

¹³ Citat la nota 2.

¹⁴ În colțul de jos, din dreapta, al icoanei de hram, apare prima indicație cronologică a edificiului: „Rugăciunea preaiubitului de Dumnezeu și robului său Nichifor arhiereu, 1659” (N. Grigoraș, *op. cit.*, p. 88). Considerînd aceasta data de începere a repictării, prima intervenție de acest fel făcîndu-se mai totdeauna asupra icoanei de hram, trebuie să presupunem că momentul începerii lucrărilor generale de refacere a arhitecturii este anterior cu cîtiva ani. Analizînd pisană și documentele de la Gheorghe Ghica (23 martie 1659), Ștefăniță Vodă Lupu (11 mai 1660) și Eustratie Dabija (20 noiembrie 1662), în care Vasile Lupu este recunoscut ca inițiator al reconstrucției, vom considera meșterii acestei refaceri ca aparținînd epocii sale și deci păstrînd toate caracteristicile constructive și decorative ale perioadei

putea argumenta o intervenție mai serioasă chiar asupra arhitecturii bisericii. O analiză mai atentă va demonstra că „**ridicarea din temelii**” se referă numai la zidul de incintă și nu la arhitectura bisericii însăși.

În notația documentului, „**a făcut turn**” se referă sau la turnul clopotniță¹⁵ de pe latura de nord (cu dublă destinație: intrare și clopotniță), sau la turnul de vest, cu formă și dimensiuni deosebite de primul¹⁶. De fapt întreaga enumerare de construcții efectuate de Vasile Lupu vizează numai „**tot ce a trebuit împrejurul mănăstirii**”.

Planul patruleter al incintei, contraforturile groase și scunde, forma neobișnuită a turnului de vest, toate acestea nu pot fi raportate elementelor construcțiilor anexe caracteristice secolului al XVI-lea.

Deoarece nu există nici un fel de urme¹⁷, se poate presupune că nu a fost construită o dată cu biserica o altă incintă, dar aceasta nu exclude posibilitatea unei împrejurări, (poate din lemn¹⁸), ținând seama că în imediata apropiere existau păduri mari¹⁹. O astfel de incintă din lemn e posibil să fi fost făcută o dată cu delimitarea terenului dăruit mănăstirii de către ctitor, fiind considerată de către acesta provizorie. Neexistând însă nici un fel de atestare documentară, aceasta este o presupunere ce se poate lua în considerare când se analizează construcția edificiului propriu-zis.

Biserica mănăstirii Hlincea, spre deosebire de zidul înconjurător (care prin unitatea sa argumentează construirea într-o singură etapă), posedă elemente diferite, ce aparțin ambelor epoci constructive presupuse, ridicând, inerent, probleme asupra identificării lor.

Biserica are, în primul rînd, un plan aparte²⁰, întilnit în Moldova la sfîrșitul secolului al XVI-lea și la începutul secolului al XVII-lea numai la Aroneanu și la Ițcanii Vechi²¹. Este vorba de planul triconc, cu pridvor deschis, pe arcade²², plan tipic muntenesc, dar ale cărui monumente sînt chiar în Muntenia (pentru acea dată) relativ puține. G. Balș consideră că în Țara Românească edificiile de aceeași vîrstă cu mănăstirile amintite trebuie să fi existat²³, ținînd seama de apariția acestor elemente încă la mănăstirea Snagov (1512–1518) sau la Biserica Domnească din Tîrgoviște (1583). Recent, a fost analizată biserica schitului Hotărani²⁴, care prin înțelegerea articulării pridvorului

care în arhitectura moldoveană se poate numi „a lui Vasile Lupu”. De asemenea, datele 1659 (icoana de hram) și 1660 (data pisaniei) le vom folosi pentru a indica desăvîrșirea lucrărilor acestei a doua etape a monumentului.

¹⁵ Acest turn-clopotniță se cere privit cu mai multă atenție, chiar împotriva părerii lui G. Balș menționată la nota 12, căci, cu toate că păstrează formele obișnuite Moldovei, ferestrele sînt decorate cu arhivolte intrînde, ca și arcadele pridvorului.

¹⁶ Probabil modificat ulterior. Dacă se acceptă folosirea termenului de turn în loc de turlă, argumentația va fi mult ușurată mai tîrziu.

¹⁷ De fapt, nu se vîd alte urme în afara celor menționate.

¹⁸ Referitor la Galata, G. Balș susține: „Zidul de împrejmuire are în plan o formă ovală, neobișnuită, care nu este... cea de la început. Paul de Alep, în 1653, ne spune că împrejmuirea era de lemn” (*Bisericile moldovenești din veacurile XVII–XVIII*, p. 310).

¹⁹ Documentul de la Gheorghe Ghica din 1659 martie 23: „...am miluit sfînta noastră mănăstire Hlincea cu 12 poslujnici... pentru că această sfîntă mănăstire se află lîngă codru...” în „Cercetări istorice”, VIII–IX (1932–1933), nr. 3, p. 48, doc. 31.

²⁰ Este vorba de existența unui pridvor mult deosebit față de cele cunoscute în Moldova primelor patru decenii ale secolului al XVI-lea.

²¹ Pentru că Dragomirna Mică nu are intrarea pe latura de vest presupunem că derivă din imbinarea vechilor exemple autohtone cu influențe muntenesti de sfîrșit de secol. De asemenea, forma poligonală a pridvorului său o apropie mai mult de biserica Beizadelei din Suceava.

²² N. Grigoraș, Pr. D. Marian, *op. cit.*, p. 87, susțin că „Este un pridvor deschis ca la bisericile lui Petru Rareș”, cu toate că forma și relația dintre plinuri și goluri este cu totul alta, conform și lui G. Balș, *op. cit.*, p. 17.

²³ G. Balș, *op. cit.*, p. 19.

²⁴ V. Drăguț, *Pridvorul bisericii fostului schit Hotărani*, în „Omagiu lui Petre Constantinescu-Iași”, București 1965, p. 651–658. Relația cu această biserică este necesară, chiar dacă ea este cu puțin ulterioară bisericii mănăstirii Hlincea, căci demonstrează că la acea dată (1588) în Țara Românească, atît ctitoriile feudaliilor mijlocii cit și cele domnești (Biserica Domnească din Tîrgoviște – 1583) rezolvaseră definitiv problema integrării pridvorului deschis în cadrul construcției de cult. Celor două biserici menționate li se poate adăuga o întregă listă de monumente muntenesti din secolul al XVI-lea, la care, intrării îi este destinată o încăpere intermediară între exterior și edificiul de cult propriu-zis (Snagov – 1512–1518; Mitropolia din Tîrgoviște – 1520; Bolnița Coziei – 1542).

deschis, pe arcade, cu restul construcției, demonstrează continuitatea dezvoltării acestui tip de construcții în Muntenia, permițînd o justă datare a influențelor iradiate către Moldova.

O legătură mai strînsă între biserica mănăstirii Hlincea și cea de la Hotărani nu trebuie rezumată numai la asemănarea fațadelor de vest, căci nu trebuie să uităm că Maria era fiica lui Petru Șchiopul, cel care ia domnia plecînd din Țara Românească²⁵, unde era domn fratele său Alexandru al II-lea. Evenimentul este atestat și în cronică murală slavonă din biserica mănăstirii Bucovăț (1574): „**Io Alexandru Voievod cu Țara Românească... iar milostivirea sa a scos pe frații săi din temniță, pe Miloș Vodă și Petru Vodă... Și a cucerit Petru Vodă cu sabia și a luat toată Țara Moldovei**”²⁶.

Numerul articularei pridvorului și elementele lui separate: arcade susținute de coloane cilindrice, arhivoltele intrînde ale arcaadelor, spațiul pridvorului care are aproape aceleași proporții, suportă comparația dintre cele două biserici – Hlincea și Hotărani –, căci restul planului diferă: plan triconc – Hlincea, o singură navă, fără abside laterale – Hotărani.

Localizînd punctul de plecare al influențelor muntenesti vîdite în arhitectura mănăstirii Hlincea, se pune problema legăturii dintre dimensiunile și importanța monumentului și rezolvarea sa constructivă. Ctitoriile domnești reflectau mari ambiții, în primul rînd prin dimensiuni și apoi prin ornamentația exterioară. Aceste ambiții vor fi favorizat pătrunderea influențelor străine și nu continuă tradițiile decorative și chiar constructive locale (Golia, Sf. Sava – ambele în Iași). Ctitoriile mai mici vor apela însă, de cele mai multe ori, la exemplul arhitecturii populare²⁷. În acest sens, integrarea pridvorului în arhitectura religioasă n-ar fi fost posibilă fără o anume concepție anterioară asupra spațiului arhitectural și fără elementele care existau în construcțiile populare.

La exterior, diferențierea dintre încăperile bisericii de la Hlincea nu este vizibilă, cu toate că absidele laterale sînt încadrate de contraforturi, elemente foarte importante pentru datarea corectă a construcției. Prezența acestor²⁸ elemente ce fac parte din sistemul constructiv propriu acestor locuri și plasarea lor demonstrează că este vorba de o modalitate de a asigura edificiul, fiind în același timp și o posibilitate decorativă.

Pentru epoca în care fusese încadrată (1660)²⁹, biserica mănăstirii Hlincea contrastează, prin simplitatea ornamentului, cu celelalte monumente din aceeași vreme: Trei Ierarhi (Iași), Sf. Ioan Botezătorul (Suceava) etc. Elementele decorative aparțin atît Țării Românești (arhivolte intrînde la arcade) cit și Moldovei (firide la abside). Tratatul briului, rezervat în zidărie, care înconjoară monumentul în treimea lui superioară, nu poate fi raportată ca proveniență, decît unui alt element ornamental – arhivolta intrîndă. Este posibil să fie vorba de o idee de separare a spațiului exterior pe orizontală după exemplul muntenesc, într-o rezolvare ce izbuteste să unifice toate elementele decorului exterior într-o viziune proprie, deosebită.

Existența contraforturilor, austeritatea fațadelor, apariția în pronos doar a unei ferestre sînt singurele deosebiri între arhitectura de la Hlincea și cea de la Aroneanu, dar tocmai ele ne determină să o considerăm pe prima anterioară.

Este foarte posibil ca la construirea bisericii mănăstirii Hlincea să fi lucrat doi meșteri: unul din Țara Românească și celălalt din Moldova, cu atît mai mult cu cît arhitectura pridvorului este deosebit de corectă, lucrul în cărmidă foarte îngrijit, ceea ce un meșter moldovean care ar

²⁵ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, Ed. Academiei R.P.R., 1959, p. 185.

²⁶ *Cronicile slavo-române din secolele XV–XVI*, ed. P. P. Panaitescu, Ed. Academiei R.P.R., 1959, p. 195.

²⁷ V. Drăguț, *op. cit.*, p. 658, nota 22.

²⁸ Cu toate că nu sînt complet abandonate (Trei Ierarhi, Cetățuia), în secolul al XVII-lea, contraforturile se folosesc mai puțin (Dragomirna Mică, biserica Beizadelei etc.), sau dimpotrivă au rol decorativ (Sf. Nicolae din Suceava).

²⁹ O. Tafrați, *Există la biserica mănăstirii Hlincea portretele lui Petru Șchiopul și ale familiei sale?* în „Arta și arheologia”, fasc. 9–10 (1933–1934), p. 36, nota 43.

fi văzut numai un exemplu nu ar fi izbutit să realizeze³⁰. Pe de altă parte, prezența contraforturilor, plasarea lor și înlocuirea tehnicii de lucru în cărămidă cu cea în piatră la restul bisericii nu puteau fi puse pe seama unui meșter muntean.

Comparând monumentul cu edificii din epoca lui Vasile Lupu sau anterioare acestuia, este ușor de argumentat imposibilitatea alăturării lor: simplitatea exterioară a bisericii contrastează puternic cu ceea ce va apare în epocile următoare: Aroneanu³¹, Trei Ierarhi, Sf. Ioan Botezătorul (biserica Beizadelei) din Suceava, ultimele două ridicate de Vasile Lupu.

Menționând că Hlincea nu este ctitorie domnească, o vom compara pentru epoca lui Vasile Lupu, cu biserica Beizadelei. Deosebirile în acest caz sînt mult mai profunde decît în comparație cu biserica Aroneanu.

Începînd cu planul total diferit, fără abside laterale și cu transformarea pridvorului într-un fel de absidă poligonală simetrică altarului și pînă la decorul exterior destul de bogat, se va observa că adevărate asemănări nu există, exceptînd influențele muntenești – la Suceava deja integrate total în concepția decorativă a secolului al XVII-lea –, între Hlincea și biserica suceveană.

Continuînd cu o încercare de raportare a bisericii mănăstirii Aroneanu la modalitatea muntenească de înțelegere a spațiului de decorat, se poate stabili că principalul meșter, muntean de această dată, a posedat elemente comandate³² pe care le-a întrebuițat conform viziunii sale decorative. Cu alte cuvinte, decorul ceramic și chiar cel executat în parament explică, după părerea noastră, eliberarea meșterului muntean (poate același cu cel de la Hlincea) de sub controlul celui cu care realizase construcția anterioară.

Este imposibil de conceput o evoluție de la o decorație excesivă către o simplitate austeră în timpul domniei lui Vasile Lupu, cel care ctitoria mănăstirea Trei Ierarhi. Deci nu se poate susține ipoteza reconstruirii totale a mănăstirii de către Vasile Lupu și fiul său Ștefăniță și nici datarea anterioară a mănăstirii Aroneanu față de Hlincea, cu atît mai mult cu cît ultima trebuie să fi fost construită înainte de plecarea în exil a lui Petru Șchiopul³³.

Turla bisericii așezată pe două baze, una pătrată și una stelată, prezintă o primă particularitate prin apariția unui brîu zimțat pe baza pătrată. Acest brîu este foarte asemănător ca aspect cu cel care apare la Aroneanu sau la Sf. Ioan Botezătorul din Suceava, dar la acestea el înconjoară clădirea pe fațade, fiind așezat în treimea lor inferioară. O altă particularitate este curbura spre interior a laturilor de est și vest ale bazei stelate, curbura obținută prin unificarea traiectului, după înlăturarea unghiurilor de zidărie, rezultînd astfel concavități în fiecare parte, forma stelată apărînd numai spre sud și spre nord. Pe fiecare parte a colțurilor rămase sînt rezervate ocnițe cu arhivolte ușor retrase față de nivelul tencuiei, decorație ce se observă și la Sf. Ioan Botezătorul din Suceava. Se pare că această simplificare a celei de a doua bază este datorată încercării de ușurare a sarcinilor preluate de elementele de susținere. Astfel simplificată baza, turla și suportii ei cîntăresc mai puțin.

Turla propriu-zisă, cu laturile marcate distinct, posedă pe fiecare dintre ele arcade duble cu consolă la mijloc, la fel ca la biserica Sf. Ioan Botezătorul. Apariția la Hlincea a acestor elemente numai la nivelul turlei demonstrează că turla nu este cea inițială și că a fost recon-

struită o dată cu zidurile incintei, fiind singura dovadă a intervenției constructorilor formați în vremea lui Vasile Lupu, datînd deci din 1659–1660. Privită astfel, originala tratare a bazei a doua devine o rezolvare ce se impunea, demonstrînd că turla inițială era mai mare, sau în orice caz mai grea, că renovatorul a sesizat insuficiența suporturilor și deci cunoștea bine aceste modalități constructive. Deosebirile totale privind decorarea exterioară, vizibile de la bun început, argumentează că amintita „ridicare din temelii” vizează numai această refacere a turlei și a bazelor sale.

Două au fost momentele care ar fi putut favoriza începerea construcției mănăstirii Hlincea: 15 august 1586, cînd Petru Șchiopul îl întîlnește la Bogdănești pe Prut pe nepotul său Mihnea, sau la 10 iunie 1587 cînd la nunta lui „Vladu Vodă”³⁴ a fost iarăși chemat domnul Țării Românești, Mihnea. Se poate presupune că (oprit de familia domnului moldovean sau rămas în Moldova fără un acord prealabil cu acesta) meșterul care va construi Hlincea făcea parte din „Curtea multă” care însoțea pe Mihnea în Moldova.

Deci lucrările de construcție a mănăstirii Hlincea s-ar putea fixa aproximativ între 1586–1587, biserica primind hramul Sf. Gheorghe, probabil în cinstea victoriei împotriva cazacilor, din 23 noiembrie 1587³⁵.

După o asemenea prezentare, care din rațiuni de argumentare a epuizat aproape descrierea exterioară a bisericii, aceasta nu mai este necesară, dar analiza organizării interioare ridică o serie de semne de întrebare. Începînd chiar cu acest pridvor, apărut într-o construcție moldovenească, brusc și într-o formă evoluată, problemele se complică.

Arhitectura pridvorului, deci, este opera unui meșter muntean. Acesta însă nu boltește pridvorul Hlincei după cum se obișnuia la acea dată în Țara Românească, ci cu o variantă de bolți mănăstirești ușor retrase, despărțite de un arc median. În Țara Românească la acea epocă nu era utilizată această posibilitate de boltire, ci se foloseau calotele semisferice. Totuși, nu este un argument suficient pentru a considera că boltirea pridvorului ar aparține meșterului moldovean. De altfel, aceste atribuiri nu trebuie înțelese ca totale, în epoca respectivă construcțiile fiind realizate de echipe care cuprindeau un număr diferit de meșteri și de lucrători. Apariția arcadelor largi, cu arhivolte intrînde, susținute de coloane de secțiune circulară, dovedesc însă că întreaga construcție a pridvorului a fost lăsată în grija meșterului muntean.

Întorcîndu-ne la planul pridvorului bisericii schitului Hotărani, se va observa o identică organizare planimetrică, numai că la colțurile pridvorului stîlpilor nu au o secțiune regulată, pătrată ca la Hlincea ci sînt rotunjiți spre interior. Coloanele³⁶ par să aibă aici o secțiune octogonală. Arcadele, aproape la fel de largi, au arhivolta marcată prin aceeași rezervare în zidărie. În privința boltirii, pridvorul de la Hotărani are două calote semisferice descărcate pe un arc median. Atenția cu care sînt lucrute la Hlincea boltirile dovedește că cel care le-a construit avea o practică ce nu ține în primul rînd de sistemul bolților recunoscute la bisericile de tip Hotărani și n-ar fi exclus ca în Țara Românească să fi lucrat o serie de clădiri, anexe ale mănăstirilor, unde să fi întîlnit această modalitate de boltire pe care a aplicat-o în locul celor folosite în Moldova³⁷.

Pronaosul, spațiu interior aproximativ pătrat, nu a ridicat probleme constructive deosebite, iar dimensiunile lui

³⁴ Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 202–203.

³⁵ Primește probabil hramul Sf. Gheorghe în cinstea victoriei împotriva cazacilor, menționată de Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 204. Problema ridicării bisericii mănăstirii Hlincea înaintea ctitoriei domnești Galata trebuie respinsă, căci tot după Gr. Ureche, Galata din vale (1574), se dărimase și Petru începe degrabă construcția celei din deal. De altfel nici nu se poate concepe ca Zota și Maria să fi început construirea mănăstirii lor înaintea Galatei, ținînd seama de puterea de exemplu a acțiunii constructive domnești și chiar de vîrsta doamnei Maria.

³⁶ Conform planului publicat de V. Drăguț, *op. cit.*, p. 652. Coloanele sînt acum îngropate în zidărie.

³⁷ Spre exemplu la mănăstirea Humor. De fapt, pridvorul este elementul asupra căruia influențele se manifestă mai intens decît asupra construcției propriu-zise. La Bălinești apare un sistem de boltire al pridvorului lateral, care contrastează puternic cu simplitatea monumentală a acestei ctitorii din epoca lui Ștefan cel Mare; la mănăstirea Dragomirna o boltire extrem de complicată indică influențe transilvănene.

³⁰ Comparativ cu restul zidăriei, pridvorul, pînă la înălțimea arcadelor, este construit astfel: soclul din piatră neprelucrată, care înconjoară tot edificiul, stîlpilor de colț ai pridvorului lucrați în sistemul muntenească al osizelor de cărămidă olternate cu piatră fățuită și coloanele construite doar din cărămidă. De la arcade, exceptînd bolțile, zidăria se continuă cu piatră neprelucrată, îngropată într-un strat gros de mortar.

³¹ Gr. Ureche, *op. cit.*, p. 210, atestă construirea în 1594.

³² Este vorba de elemente de decor ceramice, pe care constructorul le-a folosit astfel încît rezultatul se apropie foarte mult de viziunea decorativă muntenească, prin separarea spațiului fațadelor pe orizontală în două registre și apoi în fragmentarea verticală în spații dreptunghiulare ce vor fi umplute cu un alt decor: aici – elemente ceramice, în Țara Românească – alternarea cărămizii cu mortarul.

³³ Ion Minea, *Aron Vodă și vremea sa*, „Cercetări istorice”, VIII–IX, (1932–1933), p. 142: „... au plecat cu domnul din țară... domnița Maria cu soțul ei Zota spătarul...”.

Fig. 4. Pridvorul, vedere spre vest.

mici nu au presupus un număr mai mare de ferestre³⁸. Cele două, una la sud și una la nord sînt ușor lărgite spre interior, mai ales la bază, față de dimensiunile exterioare. El este boltit cu o simplă calotă semisferică sprijinită de două rînduri de arce foarte subțiri pe fiecare parte.

Zidul despărțitor dintre pronaos și naos este înlocuit prin trei arcade sprijinite pe coloane cilindrice cu capiteli și baze pătrate. Trecerea de la zidul despărțitor dintre pronaos și naos la acest sistem arcadă-coloană poate fi urmărită la mănăstirea (ctitorie a lui Petru Șchiopul) Galata³⁹, unde, după gropniță nu mai apare ca de obicei un zid, ci îmbinarea celor două spații se face cu ajutorul a trei arcade susținute de coloane cilindrice. La Hlincea și apoi la o serie întreagă de alte monumente⁴⁰, neexistînd spațiul

³⁸ Cu toate că la aceleași dimensiuni, Aroneanu are două ferestre pe laturile de nord și de sud ale pronaosului.

³⁹ Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, vol. II, București, 1965, p. 12.

⁴⁰ P. Constantinescu-Iași, *Evoluția stilului moldovenesc*, Iași, 1927, „elementul nou al arcadelor dintre nartex și naos... va fi adoptat ca specific de arhitectura celor din urmă biserici moldovenești”. Cu toate acestea nu menționează că eliminarea ultimului zid interior se face pentru prima dată la Hlincea.

dăstinat gropniței, este eliminat zidul interior care separa pronaosul de naos, obținîndu-se un spațiu unitar. Deoarece nu există, după părerea noastră, un monument intermediar între Galata (1584) și Hlincea (1587) se poate considera Hlincea ca fiind primul edificiu în care se produce această unificare în Moldova.

În naos, intervenția constructorilor formați în timpul lui Vasile Lupu este vădită numai la turlă, neexistînd urme vizibile în restul zidăriei. Descărcările turlei se fac pe arcurile transverse, iar corespondența primului arc transvers cu prima pereche de contraforturi nu poate fi decît intenționată. Apariția unui alt arc ce dublează spre interior pe cele transverse reprezintă posibilitatea tehnică folosită pentru a reduce un spațiu dreptunghiular la un pătrat pe care să se ridice apoi turla. Sistemul de susținere a rămas deci același, de aceea a și fost necesară o ușurare a turlei prin reducerea cantității de zidărie a bazei stelate. În cazul unei intervenții mai profunde a meșterilor lui Vasile Lupu, a doua bază a turlei ar fi fost apoi tratată normal, în totalitate stelat, fără o asemenea soluție ad-hoc.

Absidele laterale, mici, sînt boltite cu sferturi de calotă, la fel cu altarul. Proscomidia și diaconiconul se folo-

sesc de prezența contraforturilor, fiind puțin mai lărgite în grosimea zidurilor decât la Aroneanu. Proscomidia posedă și o mică fereastră cu ambrazura mult evazată spre interior.

În ansamblu, monumentul este deosebit de unitar, atât la exterior cât și la interior. George Balș este de părere că paramentul edificiului a fost modificat ulterior⁴¹, bazându-se pe o comparație cu tabloul votiv⁴², în care pe fațadă apar decorații presupuse a fi discuri ceramice. Modificarea paramentului se putea face o dată cu lucrul asupra turlei. Dacă se acceptă o intervenție ulterioară anului 1660, trebuie menționat că ea n-ar fi renunțat însă la decorațiile inițiale, ci le-ar fi îmbogățit⁴³. Este foarte posibil ca o modificare a fațadelor să se fi efectuat relativ recent, acoperindu-se întreaga clădire uniform, cu tencuială, păstrând numai decorul în zidărie. Prezența discurilor ceramice nu ar contrazice cu nimic simplitatea monumentului. Organizarea mai atentă a decorului aplicat, vizibilă în tabloul votiv de la Hlincea, cât și faptul că fațadele nu sînt compartimentate ca la Aroneanu, susține ipoteza unei echipe cu doi meșteri la ctitoria Mariei Tzigara, dintre care unul, cel muntean, poate a lucrat singur la construcția mănăstirii Aroneanu.

Analiza elementelor profilate în piatră ale edificiului se referă numai la ancadramentele ferestrelor și la portalul dinspre pronaos. Ultimul, în arc frînt cu un tor cilindric continuu între scotii așezate pe lespezi mari, este extrem de simplu. Interesantă apare însă rezervarea în zid a portalului, favorizată de faptul că între tor și zidul pronaosului există o distanță ce se prelungește în sus cuprinzînd și icoana de hram. Intrarea în pronaos apare ca o dublă retragere: una dreptunghiulară, înaltă⁴⁴, cea de a doua – portalul propriu-zis, a cărei simplitate se integrează armonios în ansamblul monumentului.

La fel de simple sînt și ancadramentele de piatră fățuită ale ferestrelor, în arc ușor frînt și lipsite de orice fel de decorație sculptată. Credem că o abatere de la simplitatea monumentului, care să întărească presupunerile lui G. Balș asupra decorului exterior, ar fi fost inerent corelată cu apariția unui decor sculptat în piatra ancadramentelor. Atenția cu care au fost lucrate atât acestea cât și portalul nu poate decît să justifice că ipoteza unei intervenții ulterioare asupra paramentului se referă numai la o retencuire (obișnuită), nu la o modificare a acestuia.

Lucrarea de față și-a propus să demonstreze că biserica mănăstirii Hlincea este databilă, cu o foarte mică aproximare, în 1587, și că prin elementele sale particulare: pridvorul pe coloane, separarea spațiului interior prin sistemul arcadă-coloană și prin decor (arhivolte retrase) este unul dintre primele monumente moldovene de certă influență munteană, fiind de presupus că la edificarea sa a participat un constructor muntean.

De asemenea, judecînd după documente și din analiza elementelor de decor se poate constata o intervenție asupra construcției, în partea ei superioară, respectiv la turlă – intervenție care trebuie să aibă aceeași vîrstă cu zidurile incintei.

Articolul de față nu își propunea decît discutarea problemelor de arhitectură pe care biserica mănăstirii Hlincea le ridică, însă trebuie menționat că edificiul deține unul dintre ultimele ansambluri de pictură de calitate, deosebit de interesantă ale școlii moldovenești a secolului al XVI-lea.

⁴¹ G. Balș, *op. cit.*, p. 19.

⁴² Între N. Iorga, *Știri nouă privitoare la familia lui Petru Șchiopul*, în „Mem. sect. ist.” s. III, tom. XII, mem. 18, Buc., 1932, și O. Tafrali, *op. cit.*, p. 36, s-a iscat o întreagă dispută privind autenticitatea tabloului votiv. Iorga susține că asupra tabloului votiv s-a intervenit ulterior de către zugravii lui Ștefăniță Vodă Lupu, Tafrali consideră că nu este vorba de o intervenție, ci de o pictură autentică din vremea acestui domn: „Aceste portrete se pot compara cu cele de pe peretele apusean al încăperii sepulcrale de la Galia, precum și cu cele ce provin de la Trei Ierarhi”.

⁴³ Puterea de exemplu pe care o avea mănăstirea Trei Ierarhi este vizibilă în arhitectura bisericii mănăstirii Cetățuia (1688–1672), conform Gr. Ionescu, *op. cit.*, p. 54.

⁴⁴ Ca și la biserica Sf. Ioan Botezătorul din Suceava.

Fig. 5. Absida sudică.